

Артур Кларк

Сплячий красень

Оповідання

З англійської переклав Віталій Носенко

У "Білому олені" мляво точилася одна з тих дискусій, що виникають тоді, коли ніхто не може запропонувати кращої теми для суперечок. Ми намагалися пригадати найчудернацькіші ймення та прізвища, і не встиг я сказати Обідайя Полкінгхорн, аж тут, як завжди, втрутився Гаррі Первіс.

— Не так уже важко відкопувати чудні імена,— докірливо сказав він, засуджуючи нашу легковажність,— а чи замислювалися ви над серйознішою проблемою, а саме, як вони можуть впливати на долю їхніх власників? Розумієте, іноді вони можуть зіпсувати людині життя. Саме так і сталося з молодим Зігмундом Снорінгом.

— Та ні! — заволав Чарлз Вілліс, один з найзатятіших критиків Гаррі.
— Цього не може бути!

— Мабуть, ви думаєте, я вигадав це прізвище? — обурився Гаррі. — Ні, прізвище Зігмунда було єврейського походження, його предки приїхали з Центральної Європи; і починалось воно на SCH2. І зберігало це буквосполучення досить довгий час. "Снорінг" — лише англізований варіант цього прізвища. Втім, усе це не має значення; мені б не хотілося марнувати час на такі дрібниці.

Чарлі, один з найобіцяючих письменників (він ходив у обіцяючих більше двадцяти п'яти років), хотів був запротестувати, та хтось із присутніх задля загального добра відвернув його увагу кухлем пива.

— Зігмунд,— вів далі Гаррі,— досить мужньо ніс цей тягар, поки не став справжнім мужчиною. Втім, немає ніякого сумніву, що прізвище гнітило його й, зрештою, стало причиною психосоматичного захворювання. Певно, якби Зігмунд народився від інших батьків, він ніколи не став би таким безнадійним хропуном. Хоча бувають і більші трагедії у житті. Зігмундова рідня мала кругленьку суму грошей, а звуконепроникні стіни спальні рятували домочадців від безсонних ночей. Як завжди в таких випадках, Зігмунд навіть уявлення не мав, які симфонії він виконує ночами, і ніколи не розумів, чому бідкаються родичі. І лише коли Зігмунд одружився, він змушений був поставитися до свого лиха — якщо це можна назвати його лихом, адже від нього страждали інші — з належною серйозністю. Немає нічого незвичайного в тому, що молода повертається з весільної подорожі трохи збентежена, але бідна Речел Снорінг пережила щось таке, що не вкладалося ні в які рамки. Від безсоння у неї почервоніли очі, але кожна її спроба викликати до себе співчуття друзів зустрічала лиш їхні насмішки. Тож не дивно, що вона поставила Зігмундові ультиматум: або він перестане хропіти, або шлюбу кінець.

Ця справа могла мати серйозні наслідки для Зігмунда і його сімейства, адже вони були заможні, навіть багаті, однак не такі, як дядько Рубен, що помер минулого року, залишивши досить плутаний заповіт. Дядько дуже любив Зігмунда і відказав йому чималу суму грошей, яку той міг отримати, коли йому сповниться тридцять років. На жаль, дядько Рубен був надто старомодний і нетерпимий у питаннях моралі і зовсім не довіряв молодому поколінню. Зігмунд міг отримати спадщину лише за умови, якщо він не розлучиться з дружиною раніше зазначеного строку. Якщо це станеться, гроші підуть на заснування притулку для сиріт у Тель-Авіві. Склалася непроста ситуація, і важко було передбачити, чим це скінчиться, якби хтось не запропонував Зігмунду звернутись до дядька Хаїма. Хоч як йому не хотілося цього, але безвихідне становище потребувало термінових заходів. Отож, Зігмунд пішов до дядька.

Повинен пояснити, що дядько Хаїм був відомим професором фізіології, членом Королівського наукового товариства, автором багатьох наукових праць. На той час у нього було теж скрутно з грошима через сварку з опікунами коледжу, і він змушений був припинити дослідницькі роботи з тваринами. До того ж його дратував той факт, що фізичний факультет щойно отримав півмільйона фунтів на новий синхротрон. Отож дядько не дуже люб'язно зустрів свого нещасного племінника.

Намагаючись не звертати уваги на стійкий запах дезинфекції і тварин, Зігмунд простував за лаборантом повз якісь небачені пристрої і клітки з мишами та морськими свинками, відвертаючись від огидних кольорових діаграм, що ними позавішували усі стіни. Його дядько сидів на лаві, сьорбаючи чай з колби, і неуважливе їв бутерброди.

— Пригощайся,— нелюб'язно буркнув він. — Смажений хом'як, просто делікатес. Ми тут ставили з ним деякі ракові досліді. А ти з чим прийшов?

Посилаючись на відсутність апетиту, Зігмунд виклав знаменитому дядькові свою сумну історію. Професор вислухав його без тіні співчуття.

— Навіщо тоді ти одружився? — зрештою сказав він. — Це просто змарнований час.

Дядько Хаїм був відомий своїми твердими переконаннями щодо сімейного життя; у нього було п'ятеро дітей і жодної дружини.

— Втім, ми можемо тобі допомогти. Скільки у тебе грошей?

— Що ви маєте на увазі? — збентежено спитав Зігмунд. Професор розвів руками, показуючи на лабораторію.

— Все це потребує чималих грошей.

— Але я думав, що університет...

— Така специфічна робота, ясна річ, буде проводитись неофіційно. Я не можу витратити на неї фонди коледжу.

— Гаразд, скільки це буде коштувати?

Дядько Хаїм назвав значно меншу суму, ніж чекав Зігмунд, та радів він недовго. Скоро з'ясувалося, що вчений був досконало обізнаний з усіма тонкощами заповіту дядька Рубена: Зігмундові доведеться підписати контракт, за яким професорові перепаде чимала сума, коли через п'ять років гроші перейдуть до племінника. А та сума, що дядько назвав,— лише аванс.

— Навіть у цьому випадку нічого тобі не обіцяю, але подивлюсь, чи можу допомогти,— сказав дядько Хаїм, уважно розглядаючи чек. — Зайди до мене через місяць.

Більшого Зігмунд не зміг домогтися, оскільки увагу професора привернула вельми колоритна студентка-дослідниця у заплямованому фарбою светрі. Професор і студентка почали обговорювати стан справ з лабораторними паціюками, вживаючи такі слівця, що Зігмунд, зніяковівши, поспішив звідти геть. Не думаю, що дядько Хаїм міг би взяти гроші від Зігмунда, якби не був хоча б трохи упевнений в успіхові своєї справи. Він був близький до завершення роботи, коли університет зрізав йому фонди; звичайно, він не досяг би мети за чотири тижні, хоч би які чудодійні ліки вводив сповненому надій племінникові, отримавши від нього гроші.

Експеримент проводився одного вечора вдома у професора. Зігмунд не дуже здивувався, побачивши у дядька ту саму студентку.

— Чи допоможуть ці ліки?

— Сподіваюсь, ти не хропітимеш,— відповів дядько Хаїм. — Сідай, ось тут зручне крісло; можеш переглянути журнали. Ми з Ірмою будемо по черзі чергувати коло тебе на той випадок, якщо виникнуть якісь побічні реакції.

— Побічні реакції? — занепокоївся Зігмунд, потираючи руку.

— Не хвилюйся, сиди собі спокійно. Через пару годин буде видно, чи подіяли ліки.

Отож Зігмунд чекав, поки його зморить сон, а двоє вчених метушилися навколо нього (а також один біля одного); міряли тиск, пульс, температуру і взагалі возилися з ним як з тяжкохворим. Настала ніч; Зігмунд навіть не думав засинати, а професор з асистенткою мало не падали з ніг. Зігмунд розумів, що вони змарнували стільки часу заради нього, і був зворушливо вдячний за їхню турботу, хоча вдячність відчував не дуже довго.

Опівночі Ірма "зламалась", і професор не дуже ніжно уместив її на кушетці.

— Ти певен, що не відчуваєш ніякої втоми? — позіхаючи, запитав він у Зігмунда.

— Абсолютно. Дивно, але в такий час я, звичайно, дивлюсь третій сон.

— Ти добре себе почуваєш?

— Як ніколи,

Професор знову позіхнув, роздираючи рота і, пробурмотівши щось схоже на "мабуть, я сам прийняв ті ліки", потонув у кріслі.

— Гукнеш нас,— сказав він сонним голосом,— якщо буде щось не так. А нас уже ноги не тримають.

Через якусь хвилину Зігмунд, дещо не в собі, був єдиний у кімнаті, кого не зборов сон.

До другої години ранку він прочитав з десятків номерів "Панчу", до четвертої перегорнув всі номери "Сатердей івнінг пост", а до п'ятої його увага була прикута до "Нью-Йоркера". Йому скоро набридло читати про ікряну дієту, і він з радістю схопив зачитаний примірник з "Блондинкою, яка хотіла". Він захоплено читав про пригоди блондинки аж до світанку, коли дядько Хаїм конвульсивне здригнувся, зіскочив з крісла і, розбудивши Ірму ляпасом по м'якому місці, заметушився коло Зігмунда.

— Ну що, хлопче,— з удаваною бадьорістю почав він, чим одразу викликав підозру Зігмунда,— я задовольнив твоє прохання; ти не хропів уночі, адже так?

Зігмунд відклав "Блондинку", чиє хотіння або нехотіння не мало тепер ніякого значення.

— Я не хропів, але і не спав також.

— І тобі зовсім не хочеться спати?

— Анітрохи. Я просто нічого не розумію. Дядько Хаїм переможно глянув на Ірму.

— Ти, Зігмунде, увійшов в історію і став першою людиною, яка може не спати.

Зігмунд вислухав це повідомлення здивовано; спочатку до нього не дійшло, що він став піддослідною морською свинкою.

— Я знаю,— провадив Гаррі Первіс,— що багатьох з вас зацікавили б подробиці відкриття дядька Хаїма з наукової точки зору. Однак мені про них нічого не відомо, а навіть якби я знав, то не став би втомлювати вас зайвими деталями. Хотів би лише відзначити, що в цій події немає нічого незвичайного, хоч із виразу ваших облич я бачу, що дехто настроєний досить скептично. Зрештою, сон — надзвичайно змінний фактор. Візьміть Едісона, який спав дві-три години на добу до кінця життя. Якщо людина не може жити без сну, то деякі тварини можуть; отже сон не є основою життєдіяльності.

— Які саме тварини можуть обходитись без сну? — спитав хтось більш зацікавлено, аніж недовіжливо.

— Ну, скажімо, е-е-е, глибоководні риби, що живуть поза межами континентального шельфу. Якщо вони заснуть, їх одразу з'їдять інші риби, або вони втратять рівновагу і опустяться на дно. Отож і доводиться їм не спати все життя. — (Між іншим, я й досі намагаюся з'ясувати, чи правильне це твердження Гаррі. Поки що мені не вдалося спіймати його на науково не підтвердженому факті, хоча раз чи двічі я висловлював сумнів відносно достовірності його тверджень. Однак, повернімося знов до дядька Хаїма.) — Минув певний час,— провадив Гаррі,— перш ніж Зігмунд збагнув, що з ним сталось. Але зрозуміти суть проблеми Зігмунду заважав захоплений коментар дядька, який розписував неймовірні можливості, що відкриваються тепер перед племінником, коли той звільнився від тиранії сну. Та все ж Зігмунд поставив-таки питання, що мучило його, а саме: "Як довго воно триватиме, це безсоння?"

Професор та Ірма переглянулися, дядько Хаїм нервово відкашлявся:

— Важко сказати напевне. Це явище потребує дослідження. Цілком вірогідно, воно може стати постійним.

— Ви маєте на увазі, що я більше ніколи не зможу спати?

— Не не зможеш, а скоріше не хотітимеш. Втім, якщо це так сильно турбує тебе, я, мабуть, щось придумаю аби усе було так, як і раніше. Однак це коштуватиме чималих грошей.

Зігмунд заспішив додому, пообіцявши професорові постійно тримати його у курсі справ. Мозок Зігмунда був надто збуджений, але він хотів якомога швидше переконати дружину, що більше ніколи не хропітиме, їхня зустріч була напрочуд зворушливою, і молода дружина охоче повірила чоловікові. Та на світанку наступного дня Зігмунду дуже нудно лежалося у ліжку. Не маючи змоги перекинутись хоча б словом із кимось, він прокрався навшпиньки геть з кімнати від сплячої дружини. Вперше на Зігмунда почала давити безвихідь його ситуації. Постало питання: як убити ті додаткових вісім годин на добу, які звалилися на нього, наче небажаний подарунок?

У вас може виникнути думка, що до Зігмунда прийшла чудова, просто унікальна нагода вести повноцінніше життя, прилучаючись до культури і знань, в чому у нас усіх є потреба, був би тільки вільний час. Він міг би прочитати всіх класиків, яких не читала переважна більшість людей, або вивчати мистецтво, музику, філософію, і з головою поринути у світ найвитонченіших цінностей, створених інтелектом людини. Багато хто з вас, мабуть, заздрить йому.

Однак із Зігмундом нічого цього не сталося. Справа в тому, що навіть найвищий інтелект потребує певного розслаблення і не може цілком віддати себе серйозним справам. Справді, Зігмунд більше не мав потреби у сні, однак він прагнув чимось заповнити ці довгі, пусті години нічної темряви.

Він скоро зрозумів, що наша цивілізація дуже мало пристосована для тих, хто не може спати. Певно, краще було б жити у Парижі або Нью-Йорку, а в Лондоні практично усі заклади зачиняються об одинадцятій вечора, за винятком кількох кафе, які відчинено до півночі, а до першої години ночі працюють лише... втім, чим менше говорити про ті заклади, які продовжують роботу, тим краще.

Спочатку, коли стояла хороша погода, Зігмунд подовгу гуляв, та після кількох зустрічей з підозріливими і недовірливими полісменами, облишив це заняття. Тоді він почав об'їжджати Лондон з кінця в кінець на автомашині, відшукуючи такі місця, про існування яких навіть не здогадувався. Скоро Зігмунд завів шапкові знайомства з багатьма нічними сторожами, носильниками з Ковент-Гардена, молочниками, а також з журналістами і друкарями з Фліт-стріт, яким доводиться працювати, коли усі сплять. Але оскільки Зігмунд не належав до тієї категорії людей, які кровно зацікавлені в контактах із собі подібними, це заняття скоро набридло йому, і він змушений був покластись на власні обмежені можливості.

Дружина, як цього слід було чекати, не дуже зраділа, дізнавшись про нічні прогулянки чоловіка. Він чесно розповів їй усе, і вона змушена була прийняти це на віру. Однак склалося враження, що їй більше потрібен чоловік, який хропе, але ночує дома, ніж той, що крадькома тікає серед ночі і не завжди встигає повернутись до сніданку.

Така позиція дружини дуже розчарувала Зігмунда. Він уже витратив немало грошей і повинен витратити не менше (про що постійно нагадувала Речел), а також ішов на значний ризик, щоб позбутись своєї вади. А чи була вона вдячна йому? Анітрохи. Вона лише вимагала докладно звітувати, де і як він проводив час уночі. Таке ставлення до нього було надто несправедливим і говорило про відсутність довіри.

Помалу сімейна таємниця вийшла за межі вузького кола посвячених, хоча Снорінгам (які, до речі, являли собою дуже згуртований клан) вдалося припинити процес розповсюдження чуток.

Дядько Лоренц, торговець діамантами, запропонував, щоб Зігмунд узяв іще одну роботу, адже шкода марнувати стільки додаткового робочого часу. Дядько склав список робіт, які однаково легко можна виконувати вдень і вночі, але Зігмунд щиросердно подякував, зауваживши, що не бачить ніякого резону сплачувати подвійний прибутковий податок.

Наприкінці шостого тижня цілодобового безсоння Зігмунд "зламався". Він не міг більше читати книжки, ходити по нічних клубах і слухати платівки. Та незвичайна властивість, за яку багато легковажних чоловіків віддали б свої статки, стала нестерпним тягарем для Зігмунда, і йому не залишалось нічого іншого, як знову звернутись до дядька Хаїма.

Професор чекав на племінника, і тому відпала необхідність пригрозувати судовим переслідуванням, апелювати до почуття родинної солідарності чи натякати на можливість розриву контракту.

— Гаразд, гаразд,— невдоволено пробурчав вчений. — Безглуздо метати бісер перед свиньми. Я був певен, що рано чи пізно ти зажадаєш вилікувати тебе від безсоння. Оскільки я щедра людина, це обійдеться тобі лише у п'ятдесят гіней. Але якщо ти хропітимеш іще дужче, ніж раніше, прошу мене не звинувачувати.

— Я ризикну,— сказав Зігмунд, у якого тоді стосунки з Речел погіршились настільки, що вони спали окремо.

Він відвернувся, коли професорова асистентка (цього разу не Ірма, а незграбна брюнетка) наповнювала величезний шприц останньою новинкою дядька Хаїма. Не встигла вона ввести половину вмісту шприца, як Зігмунда звалив сон.

Дядько Хаїм уперше розгубився не на жарт: "Хто міг подумати, що воно подіє так швидко. Що ж, треба перенести його у ліжко, не лежати ж йому посеред лабораторії".

Наступного ранку Зігмунд усе ще міцно спав і ніяк не реагував на стимулятори, що вводились йому. У нього не було ніяких ознак дихання, і він справляв враження людини, яка перебуває у стані гіпнотичного сну, чим викликав дедалі більше занепокоєння професора.

Втім, тривожився він не довго. Через кілька годин роздратована морська свинка куснула його за палець; почалося зараження крові, і редактор журналу "Нейчур" ледве встиг вмістити некролог у номер, що йшов до друку.

Зігмунд мирно проспав усі хвилюючі перипетії і перебував у стані блаженного невідання, коли родичі повернулись з крематорію "Голдерс грін" і зібрались на "військову раду". De mortuis nil nisi bonum¹, але стало цілком очевидно, що покійний професор зробив іще одну трагічну помилку, і ніхто не знав, як її виправити.

Дядько Мейєр, власник салону меблів на Майл-Енд-роуд запропонував подбати про Зігмунда з умовою, що зможе виставляти його у вітрині для демонстрації якостей своїх розкішних ліжок. Однак Снорінги наклали вето на цю пропозицію, вбачаючи в ній щось недостойне Зігмунда.

Втім, пропозиція примусила їх замислитись; адже тепер вони були ситі по саму зав'язку Зігмундом та його киданням з однієї крайності в іншу. Тож чому б не піти шляхом найменшого опору і, як висловлювався один мудрець, не будити лихо, поки воно спить?

Та й немає рації за великі гроші кликати інше світило, яке може тільки погіршити стан Зігмунда (ніхто не може уявити як саме). Годування Зігмунда не коштуватиме нічого, на медичну допомогу піде мінімум; крім того, поки він спить, можна бути певним, що ніхто не порушить умови заповіту дядька Рубена. Коли ці аргументи виклали Речел, вона одразу збагнула, в чому їх сила. Щоб проводити правильну політику, за таких обставин від неї вимагалось певне терпіння, адже кінцевий результат стане доброю винагородою за всі її зусилля.

Чим більше Речел обмірковувала ситуацію, тим більше її приваблювала ця ідея. Її цілком захопила можливість стати багатою солом'яною удовицею, і взагалі, перед нею розкривалися нові незнані

можливості. І до того ж, чесно кажучи, їй набридло займатись проблемами чоловіка, щоб мучитися з ним іще цілих п'ять років, коли він вступить у права наслідування.

У свій час Зігмунд став власником майже мільйонного капіталу. Між іншим, він продовжував міцно спати і за всі п'ять років жодного разу не захропив. Зігмунд так мирно спав, що жаль було будити його, навіть якби хтось знав, як саме це зробити. Речел була певна, що непередумане втручання матиме непередбачені наслідки, та й родичі схилилися до цієї думки, впевнившись, що вона може розраховувати лише на проценти з капіталу Зігмунда.

Ця історія трапилась кілька років тому. Коли я востаннє почув про Зігмунда, він і далі мирно спав, а Речел чудово проводила час на Рів'єрі. Як ви, мабуть, здогадались, їй не відмовиш у здоровому глузді, адже вона розуміє, як вигідно зберегти собі на старість молодого чоловіка.

Мушу визнати, я інколи жалкую, що дядько Хаїм не скористався з нагоди розкрити секрет своїх чудових відкриттів людям. Але Зігмунд на власному прикладі показав, що наша цивілізація іще не готова для таких експериментів. Проте у мене не згасла надія, що інший фізіолог почне усе спочатку.

Гаррі глянув на годинник:

— О боже! Ніяк не думав, що вже так пізно, у мене злипаються повіки. — Він підхопив теку, потамував позіх і доброзичливо усміхнувся нам. — Приємних вам сновидінь,— кинув він на прощання.